

Микола ВИТІВСЬКИЙ

Знаю твої діла, що ні зимний ти, ні гарячий. Од. 3:15.

Дуже часто можемо почути від людей старшого віку, що раніше всі були більш довірливі та уважні, частіше допомагали одне одному, а тепер багатьох виховують так: покладайся тільки на себе, нічого для інших задарма не роби, допоможеш іншому – відбереш у себе. Людям чомусь дуже бракує вміння співчувати, радіти чи переживати за ближніх, а не лише за себе... Сучасне покоління виростає під впливом усіх досягнень технічного прогресу (телевізор, комп'ютер, Інтернет тощо), воно огорнуте повною байдужістю до всього справжнього, щирого і справді вартого уваги: ми часто навіть не помічаємо краси неба, нової квітки на клумбі, приємного подиху теплого вітру... Все реальне ми підмінюємо віртуальним, чимось неіснуючим, а це часто дуже болісно відбивається на наших стосунках навіть з найріднішими для нас людьми.

До категорії сучасних соціальних проблем нечасто відносимо таку рису суспільства, як байдужість. Рідко можемо почути чи прочитати щось про неї взагалі як про проблему. Люди стали байдужими вже і до самої байдужості...

То чи справді це проблема лише нашого часу, та й чи взагалі це проблема?..

У будь-якому разі байдужість присутня, а щоб її подолати, найперше треба почати про неї говорити...

Причина байдужості – егоїзм?

Мабуть, кожному подобаються люди уважні, турботливі, здатні допомогти і словом, і ділом. Тоді виникає запитання, звідки взагалі береться байдужість до всіх і до всього: до близьких, до колег, до своєї справи та й до самого життя?..

Напевно, джерелом цієї байдужості є той маленький вогник егоїзму в серці кожної людини, який поступово розгорається, а потім власне «Я» стає понад усе. Адже і справді доцільно писала письменниця Уршуля Зибура: «Люди наче квіти: шість мільярдів нарцисів». Саме цей егоїзм і самозакоханість не дозволяє створювати щирі відносини з іншими.

Та чи справді це проблема лише нашого часу?.. Мабуть, ні. Егоїсти були завжди; ба й навіть найпорядніша людина може згадати якісь моменти свого минулого, за які їй потім було соромно. Очевидно, що така байдужість існувала завжди. Проте егоїстами не народжуються, а ними стають, зокрема, у процесі неправильного виховання. Чому, коли однокласник хворіє вже цілий місяць, його ніхто не провідає, не поцікавиться, як він себе почуває, і що з ним? Чому, коли мама повертається додому стомлена, нам все ніколи їй допомогти, бо ми поспішаємо на прогулянку з приятелем? Адже саме з такої маленької байдужості починається байдужість велика, більш серйозна, яка переростає у холодний, бездушний розрахунок у стосунках з будь-якою людиною, у бажання вбачати в усьому джерело матеріальних благ. Саме таким чином зараз почали панувати миттєві меркантильно-споживацькі вигоди у всіх ділянках суспільних відносин. У людства створився «синдром очікування гіршого, ніж було вчора». Іноді за цим настає байдужість і до самого себе, до всього життя. Часом нас нічого вже не може потішити, все навколо робиться якимось нецікавим, втрачається «смак» життя, говорячи мовою

психології, розвивається депресія. Згодом депресія кожної окремої людини переростає у суспільну депресію, масовий песимізм, соціальну байдужість (чи як би ми це не назвали). Подолати такий стан можна лише тоді, коли віддамося Богові в руки, як про це гарно співав псалмопівець: «Чого, душе моя, ти сумуєш, і чого ти в мені непокоїшся? Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дякувати за спасіння Його!» (Пс. 42:5).

Спробуємо розглянути байдужість на кількох її рівнях, а зокрема, у стосунках з Богом та іншими людьми.

Байдужість у стосунках з Богом

Найбільший людський гріх, про котрий мовчить Декалог (Десять Заповідей) – це байдужість. Вона може проявлятися у стосунках з ближніми, природою, навіть самими собою і Богом. Байдужість у відносинах з Богом в сучасному суспільстві дуже швидко прогресує і розвивається. Найбільше вона проявляється у тому, що нам вже не цікаві особисті стосунки з Творцем, розмови з Ним (молитва), якщо ми можемо «відкупитись» однією лиш присутністю на богослужінні раз на тиждень. Дуже влучно з цього приводу висловився видатний англійський письменник Вольтер: «Ми з Господом вітаємось, але не розмовляємо». Така «теплохолодність», як називав її Ісус Христос, вже більше двох тисяч років осуджується Церквою, і, мабуть, завжди буде каменем спотикання для багатьох. Саме вона робить з «віруючих» людей «номінально віруючих», а тих, хто спасається, перетворює на тих, хто гине. Нам не цікавий наш особистий духовний розвиток, якщо йому будуть суперечити наші меркантильні споживацькі інтереси. Найгірше те, що ми навіть не помічаємо, як байдужість часто змушує нас порушувати й інші заповіді, а зокрема першу. Людина створена таким чином, що вона постійно прагне шукати Бога. Проте це стає неможливим через вищезгаданий фактор. Людина, яка байдужа до всього навколишнього світу, а зосереджена лише на своїй персоні, не може відшукати Бога. Тому, не знайшовши справжнього свого Творця, вона починає створювати його собі сама. Як казав вже цитований Вольтер: «Якщо Бог створив людину на свій образ і подобу, то вона віддячила Йому тим самим». Тобто людина починає створювати собі псевдобогів, які зможуть дати їй миттєві втіхи, задовільнити її душевні потреби, але аж ніяк не духовні; вони ніколи не зроблять її по-справжньому щасливою. Такими «золотими тельцями» можуть стати, зокрема, вищезгадані досягнення технічного прогресу чи будь-що інше. Проте в такий спосіб людина, часто сама того не розуміючи, насправді не лише не наближається до Бога, а навіть віддаляється від Нього. Таким чином, байдужість справді згубно впливає на наші стосунки з Богом і на наш особистий духовний розвиток. Більшість людей живе за принципом: «Поки не гряне грім...». Доповненням до цього можна вважати народну приказку: «Як тривога – то до Бога». Чому ж, наприклад, до здобуття незалежності України було значно більше національно свідомих людей? А чому до виходу Церкви з підпілля було значно більше насправді щирих християн, більше покликаних до священничого чи монашого служіння? І чому зараз, коли є всі можливості стрімко і швидко прогресувати і розвиватися, коли справді маємо за що подякувати Господу, ми всі про це забуваємо? Невже, щоб подолати стіну байдужості, щоб пробудити свідомість суспільства, треба чекати знову якоїсь біди, якогось лиха? Мабуть, все-таки пора вже нарешті пробудитись, побачити, як багато Бог для нас зробив, оцінити всю красу створеного Ним світу і щиро за це все подякувати...

Байдужість у стосунках з ближніми

На превеликий жаль, байдужість стала також основним принципом, на якому базуються відносини майже всіх людей між собою... Звичайно, найпомітнішим її проявом і водночас її причиною є вже багаторазово згадуваний банальний егоїзм. Людина, яка дбає лише про себе, не може побудувати справжніх, щирих і дружніх відносин з кимось іншим, бо завжди буде бачити його лише через призму розрахунку і користоловства, на чому буде базуватись навіть допомога ближньому. Однак хороші вчинки треба робити не з розрахунку, а за покликом душі.

Байдужість дуже часто може руйнувати навіть довготривалу міцну дружбу, а тим більше не дозволить побудувати подібні відносини. Байдужому зовсім не цікаві люди, котрих не можна використати для задоволення навіть найменших своїх примх. А коли в світі не існуватиме поняття дружби, то як може йти мова про якусь спільноту, про народ, про суспільство як єдиний організм?.. Байдужість – це той маленький черв'як, який, проте, здатний зруйнувати велике дерево. Мабуть, недарма польський письменник Владислав Гжещик писав: «Врешті-решт з усієї нашої цікавості до знайомих та близьких залишається запитання: “А він ще живий?”» Така його фраза цілком доцільна, адже ми справді є небайдужими до своїх близьких, друзів часто лише до того моменту, поки перебуваємо разом з ними, а після певної розлуки забуваємо взагалі про їх існування... Яскравий приклад – випускний бал у школі, коли всі обіцяють пам'ятати, дзвонити, а коли вже починається студентське чи «доросле» життя, то забувають взагалі, що вчилися у школі...

Байдужість – це причина більшості розлучень. Люди, котрі байдужі одне до одного в силу егоїзму, не можуть довго витерпіти іншого на «своїй території». Така риса може дуже легко зруйнувати навіть таке подружжя, яке, на перший погляд, має всі можливості, щоб стати щасливим. Адже й справді надто важко проводити день за днем у товаристві людини, якій цілком байдуже до того, як пройшов твій день, яким є твій настрій, що цікавого трапилось на роботі; яка тебе немов не помічає або й взагалі не знає про твоє існування; яка абсолютно байдуже ставиться до своїх сімейних обов'язків; яка в себе вдома помічає лише телевізор чи комп'ютер... Джеральд Бренан сказав: «Найцінніше у шлюбі те, що в ньому можна бути на самоті, не почуваячись самотнім». Натомість у такому випадку можна бути і поряд з чоловіком чи дружиною, але відчувати невимовну самотність. І щоб перервати цей летаргічний сон, в якому можуть минати цілі роки подружнього життя, треба ліквідувати проблему в корені: перестати бачити світ лише через призму власного «Я»; оцінити те, що Бог дав нам людину, яка готова пожертвувати всім заради нас, а опісля і всього себе подарувати цій людині. Саме подолавши штучно збудований міцний «мур» байдужості, ми зможемо нарешті зрозуміти, яким великим подарунком є наша сім'я і як її треба цінувати.

Дуже згубно байдужість може впливати навіть на весь народ чи певні великі ланки суспільства. Не побоююсь назвати її хворобою, причому дуже заразною. Байдужість – це крок до моральної та духовної загибелі людини, який породжує лінивість. Людина, збайдужіла до своєї справи, не може виконувати її надто якісно чи продуктивно, вона стає лінивою до свого діла, яке не приносить їй більше жодного задоволення. Проте найгірше те, що така байдужість може передаватись й іншим людям. Адже часто, займаючись чимось, ми спілкуємось з тими, хто нас оточує, хто так чи інакше має на нас вплив. Добре, якщо ці люди й самі захоплені своєю справою, бо так вони «заряджають»

нас лише позитивом. На противагу цьому можуть зустрітися персони, які не те що ентузіазмом не потішать, а навпаки, відбивають всяке бажання щось змінити на краще. Ми здатні протистояти такому впливу раз, другий, третій, та коли це набуває постійности, можемо навіть не помітити, як раніше улюблена справа стане чимось таким, що просто потрібно робити, «бо так треба». Тоді ми працюємо лише з бажанням, щоб це скоріше закінчилось. Та хіба це життя?! Це швидше те, що ми робимо в перервах між ним, адже ніхто не хоче, щоб воно закінчувалось скоріше. Тоді напрошується запитання, якщо ти займаєшся чимось і прагнеш, щоб це скоріше закінчилось, виконуєш з нехиттю та байдужістю, і це не життя для тебе, то що це тоді? Можливо, відповідь буде дещо грубою і сказаною з перебільшенням, але значною мірою правдивою: не життя – значить смерть. Байдужість справді веде до смерті, але не обов'язково фізичної – вона вбиває морально, духовно. Найгіршим тут, як бачимо, є те, що її «жертвами» можуть ставати не лише окремі люди, а подекуди й цілі сім'ї, міста чи народи... То чи можна казати, що це не проблема?..

«Униніє» як один з можливих наслідків чи проявів байдужости

Дуже часто проблема байдужости суміжна з психологічним станом депресії. Байдужість може стати її причиною, а водночас може бути і її наслідком. Проте сам термін «депресія» не подає найширшого уявлення щодо суті цієї проблеми. Значно точніше її відкриває церковно-слов'янське слово «униніє» або грецьке «акедія». Вперше такий стан описав стародавній грецький лікар Гіпократ і назвав його «актібія»; він описував його як виснаження людського організму. Використане ним слово тричі зустрічаємо також у грецькому перекладі Біблії (Септуагінті), де воно означає смуток, незадоволення і пригнічення. Евагрій Понтійський, котрий систематизував духовний досвід Отців пустелі, визначає униніє чи акедію так: «Акедія – це любов до способу життя демонів». Це визначення, просте й шокує, а водночас і незрозуміле, досить вдало охоплює саму суть проблеми. Спробуймо це прояснити.

Бог створив людину на свій образ і веде її життям, щоб вона стала подобою Його Сина. Він веде її до обожнення через пробудження в ній способу життя Бога, який є Любов'ю. Людина здатна реалізувати свою людську природу лише через любов і в любові, бо шляхи Бога завжди є шляхами любові. Диявол же навпаки може бути тільки збудником гніву й ненависти. Проте йому дуже важко звести людину в такий спосіб, оскільки вона створена таким чином, що її не приваблює ані гнів, ані ненависть, ані заздрість – вона потребує любові. І тому, будучи ошуканцем і батьком обману, злий дух симулює (вдає) любов і турботу про людину, і таким чином веде її до «любви» свого способу життя. Головні гріхи, починаючи з гордості, – це етапи цієї дороги, адже кожен із них є оманливою обіцянкою щастя. Найгірше те, що людина дуже часто не бачить ані тих гріхів, ані самого унинія, в яке врешті потрапляє. Переважно вона навіть переконана, що її стан – це взагалі певна чеснота, якесь випробування чи різновид хреста, що Бог їй зараз дає. Саме тому униніє – це досконалий винахід злого духа, адже так можна все життя прямувати слідом за ним, навіть не розуміючи того і не відчуваючи потреби глибокого навернення серця. Униніє (акедія) є своєрідним духовним спотворенням, коли хтось «любить» те, чого потрібно уникати, тобто вважає його звичайним і нормальним, бо не усвідомлює демонічності цього стану.

Окрім браку віри в Божу любов, цей стан характеризується втратою надії. Людина, що

опанована унінієм, цілком байдужа до великих обітниць Бога. Все, чого вона хоче досягнути, всі її прагнення обмежуються сірою буденністю, хоча нею вона також ніколи не буде задоволена, проте лише так може отримати хоч якісь мінімальні утіхи. Евагрій Понтійський, характеризуючи «механізм» дії унінія, писав так: «Біс суму, нудьги, зневіри, який називається також полудневим (Пс. 91:6), є найпідступнішим з усіх бісів... Примушує невдоволено позирати, що сонце заповільно рухається на небосхилі або зовсім зупинилося – і день став неначе п'ятдесятигодинним». Така людина піддається різним імпульсам своєї чуттєвості, шукає маленьких утіх там, де це можливо. Тобто тут бачимо вже згадуваний вище факт створення людиною собі псевдобогів, що є наслідком байдужості у стосунках з Богом. Так діється з кожною людиною, опанованою акедією. Щодо відносин з ближніми, то така людина уникає будь-якої жертвовності для інших, дбає тільки про себе і свою безпеку. Навіщо має зректися себе самої? Що з цього буде мати?

Іншим дуже важливим проявом цього стану є нехіть до послуху. Непослух, як і вищезгадана повна безнадія, – це суть способу життя демонів. Людина в унінії всяко намагається оминати послух, а при самому лиш вигляді тих, кого вона має слухати, в ній одразу ж пробуджується ненависть, заздрість, а згодом може з'явитись навіть депресія. Працюючи на роботі, така людина може заважати всьому колективі продуктивно виконувати свою справу. Її непослух, проте, не виявляється відкрито, бо це іноді могло б їй дорого коштувати, а вона якоюсь мірою залишається залежною від людського ставлення своїх керівників. Саме тому вона починає занурюватися у різного роду інтриги, комбінації, маніпуляції і сваволу...

Ще однією рисою людини, опанованої унінієм, є роздвоєння. Надаємо слово самому Евагрію: «Той, хто піддається акедії, ненавидить те, що є, і пожадає те, чого нема». Цей прояв унінія дуже небезпечний, адже така людина ніколи не може досягнути спокою, оскільки їй завжди чогось бракуватиме; всього, що вона має, їй завжди буде недостатньо для щастя. У цьому випадку людина не живе в реальному світі, вона любить порожнечу, одягнута в гарний одяг мрійництва, а таке життя у вимріяному світі ніколи не доведе до чогось доброго. Така людина постійно збунтована проти дійсності, включно навіть із самою собою, і тужить вона за нездійсненими речами. Тут знову ж дуже влучно сказав Евагрій, мовляв, унініє – це сон, що крутиться довкола себе самого. Найбільшим негативом у цьому роздвоєнні є те, що таким мрійництвом людина може досягнути лише певного миттєвого задоволення, проте воно ніколи не стане повноцінним заміном того щастя, що його нам Бог приготував. Натомість такий стан лише віддаляє нас від Бога. Таким чином, можемо побачити, що це спостереження цілком аналогічне для людини, яка «хворіє» байдужістю.

Наступною рисою людини, котра опанована акедією (унінієм), є журба. Згідно з думкою Евагрія, цей стан відповідає журбі, а журба – його нерозлучна супутниця. Такий постійний сум закриває людину в собі, а тоді породжує різні хворобливі стани, як-от депресія. Мабуть, саме цей етап опанування людиною акедією може мати найгірші наслідки, адже тоді можуть з'являтися навіть думки про самогубство. Недарма ж Святий Отці називали цей стан тягарем шалу. Підсумовуючи: із зростанням унінія життя людини перетворюється у пекло на землі з усіма можливими його наслідками.

Є підстави вважати, що акедія сьогодні торкає не тільки поодиноких осіб, але й цілі суспільства. Депресія, один з останніх гірких плодів акедії, вже стала суспільною хворобою західної цивілізації. Проблема набрала таких розмірів, що у великих містах

Європи каналізаційні системи «захаращені» ліками від депресії. Очевидно, що не можна причини депресії зводити тільки до акедії, але сприйняття цієї проблеми лише з погляду медицини і нехтування її духовних причин – це велика помилка. Не можна розглядати байдужість чи депресію окремо від її духовного коріння – унінія. Байдужість є зовнішнім виявом унінія, а інколи – і його причиною.

Лік від байдужости – любов

Тільки у Бозі ми зможемо стати справді щасливими, тому лише на Нього нам треба покладатися, щоб подолати байдужість. Нашим шляхом подолання егоїзму, байдужости, унінія чи депресії, є повна, майже дитяча, довіра себе Богові. Треба просити Його, щоб дав силу протистояти всім спокусам, уподібнюючись до псалмопівця, який молиться: «Розпливає зо смутку душа моя, постав мене згідно зо словом Своїм!» (Пс. 119:28). Лише довірившись Богові, зможемо позбутись байдужости, належним чином оцінити всі Його дари, весь створений світ, а це відобразиться і на наших стосунках з ближніми: в дружбі, сім'ї, та й в цілому народі. Тобто байдужість можна подолати лише універсальним способом – любов'ю, бо Бог є Любов.

Адже й справді, якщо б ми любили не лише себе, а й ближніх, як самих себе, бо так і заповідав нам Христос, то таких проблем, як егоїзм, байдужість, черствість і закам'янілість до інших, не існувало б. Якщо в подружжі панує любов, що свідчить про присутність Бога між подругами, то хай це будуть навіть дуже різні за смаками чи уподобаннями особи, але вони завжди знайдуть спільну мову, а так зможуть зміцнити свою сім'ю і зробити щасливими одне одного та своїх дітей. Ці ж діти, у свою чергу, отримавши добре християнське виховання, будуть любити, поважати своїх батьків і завжди будуть їм у всьому допомагати. Таким чином, через любов можна подолати байдужість у сім'ї, яка є маленькою одиницею, а водночас і моделлю великої родини – всього народу і Церкви Христової. Тому нам справді варто погасити в собі вогник байдужости, а натомість розпалити велике полум'я любови до рідних, друзів і взагалі всіх ближніх. Лише так зможемо наблизитись до Бога і до того великого щастя, яке Господь для нас приготував.

Стає очевидно, що байдужість – все ж проблема, причому дуже значна. Її вогник більшою чи меншою мірою присутній у кожному з нас, а тому, щоб її побороти, треба починати кожному з себе особисто, і так можна буде змінити навіть весь світ. Щоб заохотити до цієї духовної боротьби і надати трішки оптимістичнішої ноти на завершення, процитуємо знову ж Євагрія Понтійського: «Хто бореться і перемагає, у того настає стан спокою і душа сповнюється невимовною радістю».

Не будьмо байдужими до всіх, хто нас оточує, до Бога та до всього, що Він нам подарував!

М. Витівський. Байдужість // Слово № 2 (39) (2009) с. 12-16